

Одна зустріч і два уроки

Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ), який рішуче захопив позицію на одній із

найвищих точок в ієрархії бізнес-освіти у Європі, стає ще й інтелектуальним майданчиком високого рівня, де можна зустрітися з видатними особистостями епохи. Минулого четверга слухачі МІМ мали можливість поспілкуватися з экс-прем'єр-міністром України Євгеном Марчуком, у послужному списку якого — створення Служби безпеки України та керівництво нею, посади секретаря Ради національної безпеки і оборони й міністра оборони.

Приводами для цієї розмови стали дві події, на перший погляд, не дуже пов'язані між собою. У п'ятницю Україна в повному обсязі виконала взяті на себе зобов'язання, забезпечивши, за сприяння США і МАГАТЕ, вивезення до Російської Федерації останньої партії високозбагачених ядерних матеріалів. А в неділю країна відзначила 20-річчя Служби безпеки України. Хто ще в нашій країні володіє таким масивом тепер уже відкритої історичної інформації з цих питань, як генерал армії Марчук, який свого часу стояв біля витоків СБУ і безпосередньо причетний до вироблення остаточного рішення, прийнятого Президентом України про перетворення нашої країни на без'ядерну державу? Хоча без'ядерний статус України було закладено ще в Декларації про державний суверенітет.

(Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.)

Слухачі МІМ заповнили простору аудиторію, аби з перших вуст дізнатись, як робилась історія нашої країни.

Євген Кирилович визначив тему своєї розповіді чітко і конкретно: виклики національної безпеки в новітній історії України, в ліквідації яких довелося тією чи іншою мірою брати участь. На його думку, такі історичні епізоди громадянам країни треба знати і розуміти їх глибинну суть. Адже історія має властивість повторюватися, і якщо її не знати — можливі помилки або нерозуміння рішень, що приймаються і в наші дні, скажімо, про вивезення високозбагаченого урану.

Чому і навіщо Україна відмовилась від усього свого ядерного потенціалу? Добре це чи погано? Ці питання й сьогодні хвилюють багато кого. Довкола них нашарувалось чимало відвертого нерозуміння і, звісно, різних спекуляцій. Щоб розібратися, слід знати, що після завоювання незалежності в Україні, за словами Марчука, залишилось найбільше військово-угруповання Радянського Союзу: понад мільйон осіб, три військових і один прикордонний округ, ракетні війська стратегічного призначення (РВСР) — 43-я ракетна армія, штаб-квартира якої базувалась у Вінниці. На території країни у Миколаївській, Вінницькій і Хмельницькій областях розташовувалось 210 шахт із ракетами СС-18 і СС-24, що стояли на бойовому чергуванні. Кожна з них могла нести 10 боеголовок індивідуального наведення (за потужністю заряду одна боеголовка дорівнювала 30 бомбам, скинутим на Хіросіму). Крім того, в Україні було три величезні арсенали ядерної зброї, а також ядерні арсенали для далекої бомбардувальної авіації (Прилуки, Узин, Полтава) і неймовірна кількість тактичної ядерної зброї, особливо в Криму, включаючи й ту, яка використовувалася засобами ППО. Окрім Дніпропетровська і Павлограда, стратегічне значення мала також ремонтна ракетна база в Сарнах Рівненської області, київські і харківські підприємства.

Воєнні доктрини двох супротивних блоків — НАТО і Варшавського договору — ґрунтувалися ще й на найпотужніших засобах стеження один за одним, в яких провідну роль відігравала

космічна розвідка, що постійно спостерігала за всіма ядерними об'єктами на території передбачуваного противника. В результаті сторони націлювали на кожен стартовий майданчик і арсенали ядерної зброї потрібні первинні удари. Фактично вся Україна була мішенню першого потрібного ядерного удару (тому що вона також була концентратом першого ядерного удару). Для нього могли використовуватися бомбардувальники, що чергували, як і наші літаки, в повітрі біля кордонів Радянського Союзу з крилатими ядерними ракетами на борту. Другий удар завдався б стратегічними наступальними ракетами, що базувалися на території США і ядерними ракетами підводного базування. Окрім політичних центрів, атомних електростанцій і гребель Дніпровського каскаду, всі ці сили були націлені у тому числі й на великі хімічні підприємства, сховища хлору та ін. І третього удару могли завдати крилаті ракети з ядерними боезарядами, які, стартувавши в Середземному морі, сягали б Чернігова.

Отже, у разі ядерної війни, а це була не містика, Україна перетворювалася на пустелю з місячним пейзажем. «Нічого живого тут би не було тисячі років», — зауважує генерал, якому у той час доводилося займатися також і можливими трагічними наслідками ядерних ударів. «Чи залишати весь цей ядерний потенціал в Україні, чи не залишати, потрібно було дуже добре думати, — згадує Марчук. — А тепер нам часто докоряють, що Україна віддала ядерну зброю, і через це з нами не рахуються в світі. Дурість несусвітна! Німеччина і Японія — без'ядерні країни, вщент зруйновані Другою світовою війною... А як з ними рахуються. В Україні ніхто ніколи не керував стартовими пристроями, — роз'яснює Марчук, — навіть командуючий 43-ою ракетною армією генерал-полковник Михтюк не завжди точно знав, куди націлені його ракети. В певний час з Москви, з генштабу прибував полковник або генерал. Він виймав зі свого «дипломата» програмний модуль і замінював ним встановлений раніше. І ніхто інший цього зробити не міг».

На завершальному етапі гонки озброєнь, розповідає Марчук, обидві сторони винайшли рухові пускові установки. У Радянському Союзі це були залізничні комплекси, замасковані під товарні вагони, які рідко стояли на місці. У США побудували стокілометрові підземелля, по типу нашого метро, для своїх ракет МХ-1. Відмітити їх було практично неможливо... Проте обидві сторони навчилися й цього.

Виходить, що володіти ядерною зброєю можна було лише в тому випадку, якщо в змозі вести постійний моніторинг ядерних об'єктів передбачуваного противника, враховуючи раннє попередження про старт стратегічних ракет, що було надто дорогим задоволенням. «Інакше, навіщо тобі ядерна зброя? — переконує Марчук, — адже одночасно ти стаєш об'єктом першого удару». Але в незалежній Україні того часу ядерною зброєю не могли ані керувати, ані використовувати її. «Зараз, — говорить він, — багато хто міркує: якби була у нас атомна зброя, нас би боялися і нас би дуже поважали. Це погляд дилетанта і обивателя. Розраховувати на те, що тебе більше поважатимуть у світі тому що ти зможеш перший раптово і до того ж безкарно застосувати ядерну зброю і тебе удар у відповідь не зітре з лиця землі — це мислення пітекантропа».

У США і в НАТО в цілому прекрасно розуміли, що Україна не в змозі розпорядитися цією зброєю, тому що керівництво було централізоване, і Москва могла у будь-який момент заблокувати всі пуски. А головне, ані США, ані інші країни НАТО не були ворожими країнами по відношенню до незалежної України, Китай теж. Кому загрозувати ядерною зброєю? Але всі ядерні країни, у тому числі й Росія, прекрасно розуміли, що небезпека від такої самодіяльності з нашого боку була дуже велика.

«А головне, — відзначає Марчук, — кожен ядерний боезаряд — це дуже складний пристрій індивідуального наведення, що містить електронні системи управління і начинене бойовим плутонієм, — живе дуже недовго порівняно з іншими видами боеприпасів. Плутоній надзвичайно агресивний, і внутрішня радіація з часом ушкоджує системи управління. Тому

термін життя такого боезаряду набагато менший, ніж звичайних боеприпасів. Та й виготовлялися всі ці боеприпаси на території Росії. Відповідно, розбирати такий складний надсекретний виріб і демонтувати через закінчення терміну міг лише той, хто його створював. Будь-який інший перетворювався на мавпу з гранатою».

«А як і де утилізувати все це громаддя, коли мине термін його життя? — запитує Марчук і відповідає: — Добре, що були грамотні люди. Президент Кравчук, перш ніж ухвалити рішення про відмову від ядерної зброї, провів багато різних консультацій і нарад, зокрема і з військовими фахівцями, вченими. Треба було зрозуміти: які ризики й загрози для країни ми залишаємо разом із ядерною зброєю. Як виявилось, вже 1991 року приблизно в 30-40% ядерних боеприпасів термін життя минав. А для решти це був приблизно 1997 рік. А що потім робити з цією велетенською масою надзвичайно небезпечного «добра»? Лише за демонтаж потрібно було би платити Росії колосальні суми. До того ж на той час і Штати, й Росія були спільної думки, що ядерна зброя має бути зосереджена лише в Росії як правонаступниці СРСР, де був зосереджений увесь цикл від його виробництва й використання до утилізації Тому на Україну, на території якої був розміщений величезний арсенал ядерної зброї, коли Білорусія й Казахстан від нього вже відмовилися, чинили неабиякий міжнародний тиск».

Окрім того, керівництво країни врахувало й величезні витрати на утримання цього ракетно-ядерного комплексу. А головне, аби стати справді ракетно-ядерною державою, а наукові й технічні можливості для цього Україна здебільшого мала, треба було на багато десятиліть приректи себе на міжнародну ізоляцію і тяжкі економічні випробування. Набагато складніші, ніж нині.

В результаті домовленості Росія за певним еквівалентом компенсувала Україні боезаряди, що містилися в стратегічних боеприпасах, паливом для атомних електростанцій... Бойовий плутоній не може стати паливом для атомних електростанцій, і Росія сумлінно безплатно півтора року постачала ядерне паливо для українських АЕС. Сьогодні дехто дорікає: мовляв, можна було виторгувати більше. «Можна було, — не без скепсису погоджується Марчук і плавно підводить слухачів до наступного розділу свого виступу, — Окрім компенсації, Україні ще вдалося домогтися прийняття так званого Будапештського меморандуму 1994 року, тобто гарантій ядерних держав».

Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї (підписаний в м. Будапешті 05.12.1994 р.)

Євген Кирилович пояснює, що там не було всеосяжних гарантій безпеки України, як нині інколи розширено тлумачать цей документ. Йшлося, за його словами, про гарантію членів ядерного клубу на чолі зі США Україні, яка добровільно, а не в результаті якихось міжнародних ультиматумів відмовилася від ядерної зброї. «Гарантія полягала в тому, що ці країни не допустять ядерного шантажу України в жодній формі, — розповідає Марчук, — і зобов'язання захистити Україну».

«Це питання нам далось взнаки, коли розпочалася криза довкола острова Тузла, — нагадує він, — Ніхто з аналітиків і прогнозистів не міг навіть уявити собі й змодельювати такої ситуації. Я в той час був міністром оборони і можу сказати, що справа тоді зайшла досить далеко і стала серйозним потрясінням». Наша сторона, за словами оповідача, зафіксувала підвищення рівня радіообміну на Таманському півострові. Наш літак зробив аерофотозйомку і виявив, що зводиться гребля в бік українського острова (коси) Тузла.. До того ж високі темпи будівництва, фундаментальність і ширина греблі підтвердили: справа неабияка. Гребля перетне кордон між Україною й Росією і зайде на територію України. У Керченській протоці державний кордон між Україною й Росією і тоді був, і досі залишається невідрегульованим.

Наші військові не одразу змогли зрозуміти й пояснити, якою є мета будівництва. Не було жодної довіри й до російських версій, коли греблю пояснювали наміром змінити напрямок

течії, щоб не розмивався російський берег і т.ін. Здорового глузду в таких поясненнях видно не було. Адже гребля заходила на українську територію.

На Таманському півострові почали готуватися художні колективи для свого роду фестивалю на Тузлі. А гребля, мовляв, буде використана як дорога на Тузлу й для гулянь і братань, у абсолютно мирних цілях, і Україна, мовляв, даремно хвилюється... Точнісінько так само на початку 1990-х років через Керченську протоку під виглядом кубанських козачих художніх колективів до Криму з'їхалося чимало співаків і танцівників міцної статури. Якраз в цей час тодішній президент Криму Мешков готував референдум про майбутнє півострова. Події довкола Тузли чимсь нагадували цю технологію.

Під час Тузлинської кризи мав відбутися дуже важливий візит президента Кучми до Бразилії, де планувалося підписати чергову угоду про міжнародний космічний проект. Там, на екваторі, як відомо, найзручніше місце для запуску космічних об'єктів. А тут насувається така гостра ситуація... І в цей же час у Південно-Східній Азії відбувається черговий саміт G-8. Туди вилітає президент Росії Володимир Путін. А Кучмі дуже важливо потрапити до Бразилії. «Я як міністр оборони відповідно до Закону про оборону відповідав за оборону території України, — згадує Марчук. — Як велить Конституція і Закон про Збройні сили, мені разом з прикордонними військами слід було вживати заходи для захисту державного кордону не лише від озброєного противника, а й від вторгнення великої групи іноземних цивільних осіб, що демонструють непокору прикордонним структурам. Тим часом, будівництво греблі добігало кінця — роботи залишалося на дві-три доби. І хоча ніхто ні в політичному керівництві, ні в оборонному відомстві України не міг серйозно припустити реального військового конфлікту з Росією, наш генеральний штаб був змушений планувати військові заходи у відповідь. А крім того, там вигадали невелику хитрість. Знайшли стару баржу завдовжки близько 100 метрів і втопили її якраз там, де мала проходити гребля. Не дуже мудрований винахід, але чом би не спробувати? Нерви в усіх українців напружені. А тут ще Кучма ніяк не може зв'язатися з Путіним. Зв'язківець з того боку відповідає: Володимир Володимирович говорити не може — йде велика вісімка. Це, звісно, була політична гра. Наш президент нервує. Я виходжу на російського міністра оборони Сергія Іванова, наш глава МЗС Костянтин Грищенко працює по своїй лінії. Спеціально із цього приводу з великою кількістю аерофотознімків цієї греблі він виїжджає до Москви, зустрічається з російським міністром закордонних справ.

З Москви нас заспокоюють, просять не перебільшувати. І в такій обстановці ми летимо, приземляємося в Бразилії, ведемо переговори, підписуємо документи. З Києва докладали: темп робіт прискорився, завтра вранці вони вийдуть на державний кордон. А старший по військовій лінії в Україні (через відсутність у країні президента та міністра оборони) головнокомандувач збройних сил, тобто начальник генерального штабу Збройних сил генерал-полковник Затинайко О.І. Досвідчений бойовий генерал.

І Кучма приймає правильне рішення — вночі відлітаємо. Ми летимо над океаном назустріч сонцю, а зв'язку з Путіни, як і раніше, немає. І лише коли підлітали до Рабата (Марокко) Путін В.В. вийшов на зв'язок. Президент повідомив: ми домовилися, приземляємося не в Києві, а у Сімферополі. Усі військові — по домівках, вони — до Москви, а ви — до Києва. У Керчі зустрічаються лише політичні фігури».

«Цей епізод, — продовжує Марчук, — дуже повчальний. Пізніше в одному з інтерв'ю я сказав, що те, що тоді сталося, — дуже добре. Ми зрозуміли, що означає нести відповідальність за суверенітет і цілісність країни, за її безпеку.

Так, росіяни — наші друзі. І лише шизофренік міг би висловити припущення про війну з ними. Але ситуація дійшла до такої стадії критичності й небезпеки, що ніхто не міг собі такого уявити. І доводиться констатувати, що навіть з таким історично близьким партнером слід бути

пильними й пам'ятати, що він політичний конкурент. Більше того, Тузла, на жаль, переконала, що політика Росії щодо України може бути не-пе-ред-ба-чу-ва-ною!»

Слухачі МІМ постаралися якомога глибше вникнути в суть проблем, про які розповідав Євген Кирилович, і в своїх питаннях продемонстрували високий інтерес до процесу вирішення державних завдань. Так, перше ж питання стосувалося глибинних мотивів будівництва греблі на Тузлі. «Це була політична провокація, політичний компонент внутрішньоросійської природи, — відповів Марчук, — пов'язана з виборами до Держдуми РФ. Такі прийоми в Росії використовують і досі. Ми тоді здогадувалися про сутність цієї акції, але не знали, до якої межі вони здатні дійти. У той же час події на Тузлі об'єднали в Криму такі сили, які до того ніколи навіть за один стіл не сідали. Напруження було таке, що якийсь випадок міг призвести до непередбачуваних наслідків. Це була дуже небезпечна акція. У тому числі і для міжнародного іміджу обох країн».

Великий інтерес слухачів, що є бізнесменами-практиками, викликала відповідь Марчука на запитання про корупцію, про те, чи не є вона сьогодні однією з основних загроз національній безпеці країни. «За загрозою внутрішній безпеці корупція небезпечна тим, що вона руйнує довіру до влади, до всіх її гілок, — зазначив Марчук. — З іншого боку, корупція практично блокує великі інвестиції, такі як були, наприклад до Польщі (багатомільярдні)». При цьому ексекретар РНБО зазначив, що антикорупційне законодавство, яке існує в Україні, не витримує критики. Він нагадав, що свого часу був ініціатором створення Національного бюро розслідувань (це була одна з умов Марчука, на яких він після виборів 1999 року погодився працювати секретарем Ради Безпеки). Відповідно до задуму Марчука, ця структура спочатку мала складатися десь із 300 осіб. Закон мав надати цим людям право оперативно-розшукової роботи в усіх сферах (щодо слідства йшла дискусія) вищого держуправління, включаючи Адміністрацію Президента, апарат Верховної Ради, Кабміну, СБУ, МВС, податкової. Марчук послався на досвід ФБР США, яке також починало боротьбу з корупцією з білокомірцевої зони. — «Але раптово з'явилось розпорядження Кучми, в якому наказувалося зупинити роботу зі створення НБР». Марчук дав зрозуміти, що воно було викликане тим, що корупція відчула небезпеку. «Прийшли до мене генпрокурор, начальник СБУ, міністр МВС, — цитує Марчук Президента, — і сказали: це Марчук хоче стати начальником українського ФБР і взяти нас усіх за петельки». Марчук роз'яснив, що створення НБР за прообразом раннього ФБР США істотно змінило б ситуацію з корупцією в країні. «Лише відомство з такими повноваженнями спроможне на інтегральному рівні висвітлити цю проблему, зайти в будь-який підрозділ апарату, в оперативному сенсі «розібратися» з народним депутатом, який може і «діру» на кордоні мати, і з судами домовлятися...

Підбиваючи підсумки цієї цікавої розмови, президент бізнес-школи МІМ-Київ Ірина ТИХОМИРОВА сказала «Дню»:

— Зустріч Євгена Кириловича зі слухачами МІМу відбувалася в рамках програми SE MBA для управлінців вищої ланки та власників бізнесу різних галузей і напрямів діяльності. Одну із основних характеристик бізнес-освіти — її практичну спрямованість — ми намагаємося посилити запрошенням до Інституту відомих в Україні людей, що володіють унікальними знаннями й досвідом і можуть поділитися своїми набутками в бізнесі або в управлінні великими промисловими підприємствами чи державними структурами. Головна перевага таких зустрічей полягає у вільному обміні думками й ексклюзивною інформацією, яка дає розуміння складних механізмів ухвалення важливих управлінських рішень, зокрема й на державному рівні. Дискусії, які часом розгортаються в аудиторії, дають змогу слухачам бізнес-школи змодельювати свої варіанти важливих рішень, проаналізувати їхні наслідки для дальшого розвитку бізнесу.

Спілкування із державним діячем такого рівня, як Є. К. Марчук, за відгукми наших слухачів, справило на них глибоке враження. Цю лекцію вони назвали однією із найцікавіших серед тих, що відбувалися з їхньою участю під час навчання в нашій бізнес-школі.

Усі слухачі зазначали, що зустріч із Є. Марчуком була надзвичайно цікавою й корисною. «Ми краще зрозуміли нинішні події, змогли пильніше роздивитися їхнє приховане коріння», — говорили мені слухачі. Як і чому ухвалювали відповідальні політичні й економічні рішення, якими були їхні наслідки, як вони позначилися на подіях сьогодення — усе це було предметом нашої нещодавньої розмови з Євгеном Кириловичем. Я вже не вперше спостерігаю, що на таких зустрічах сприйняття й засвоєння таких складних світоглядних питань, як суспільна ідеологія, формування чи трансформація системи національних цінностей, роль особистості в історії тощо, є значно ефективнішим, ніж під час їхнього ґрунтового теоретичного вивчення.

Сподіваюся, що двогодинна зустріч учасників програми SE MBA, важкоаговиків українського бізнесу, із непересічною особистістю Є. К. Марчуком є гарним початком нашої дальшої співпраці.

ПІСЛЯМОВА

За кілька днів до зустрічі слухачів МІМу з Євгеном Марчуком у мене з дружиною виникла суперечка. Фізик за освітою і мати, якій довелося 1986 року в становищі мало не паніки вивозити дитину із забрудненого радіоактивністю Києва, вона, хоч як це дивно, обстоювала думку, що Україна, якби мала ядерну зброю, була б авторитетнішою у світі, до неї більше прислухалися б і поважали. «Войовничість» і патріотизм наших жінок широковідомі. Утім, сьогодні до них долучається й багато чоловіків. На жаль, далеко не всі наші громадяни усвідомлюють, що ядерна зброя — це, як кажуть, палиця, дуже важка й дорогоцінна, але ще й із двома кінцями. Під її удар досить легко може потрапити й сам власник.

Це надзвичайно переконливо продемонстрував у своєму виступі в МІМі Євген Кирилович. Та чи були готові слухачі до такої відвертої розмови? Адже сьогоднішні політики привчили нас до популізму. Зазвичай вони говорять не те, що думають, а те, що від них хочуть почути. І мало хто, особливо в передвиборчий період, наважується вголос промовляти щось непопулярне. Марчук завжди довго, прискіпливо й з усіх поглядів аналізував факти й думки, та коли вже доходив висновку, то мав сміливість відверто говорити неприємні й навіть гіркі речі. І навпаки, ніколи не забував сказати щось хороше про людину, у якій бачив багато вад і яку не втомлювався критикувати. Але коли було за що, хвалив, відзначав. Чи мав він за таких своїх і наших рис можливість бути обраним (1999 рік) на найбільшу державну посаду? Шанс був, але, мабуть, незначний. І те, що тоді сталося, було для дуже багатьох неприємною, але закономірністю. Після виборів ми прокинулися в нездорілій країні. Але відразу побачили приклад справжнього служіння їй, коли Марчук переступив через власні амбіції. Цей його крок заслуговує на величезну повагу навіть лише за те, що Україна стараннями військовика, генерала армії, секретаря СНБО позбавилася ядерної зброї, зробивши цим величезну послугу як українському народові, так і справі миру в нашому неспокійному світі.

Чи станемо ми колись свідками відновлення світоглядного тренду, який віддаватиме перевагу не політикам, що прагнуть лише влади, а справжнім державним діячам, котрі прагматично й раціонально роблять добро своєму нинішньому народові і його наступним поколінням? Безумовно, цей час настане. Слухаючи Марчука, якого колись ідентифікували як спокійну силу, МІМівці (а серед них були й люди середнього віку, і молодь) не могли не прийти до такого ж висновку.

А наприкінці цих роздумів — ще один аргумент на користь відмови від ядерної зброї, який навів Марчук «Дню» вже після зустрічі в МІМі, у приватній бесіді. Він зауважив, що майже за всіх міністрів оборони на тих чи тих військових арсеналах нашої країни відбувалися вибухи, які ставили під загрозу життя багатьох людей. «А уявімо, — сказав Євген Кирилович, — що було б,

якби ми залишили в Україні атомну зброю і щось подібне сталося в наших ядерних арсеналах». Хто із сучасників Чорнобиля може відкинути такий аргумент?

Чого ми хочемо від НБР?

Євген МАРЧУК, директор Інституту проблем безпеки, лідер Партії Свободи, 18 березня 2005 року

Перш ніж приступити до підготовки створення НБР, потрібно відповісти на головне питання: чого ми від нього хочемо. Якщо це ще один правоохоронний орган, то крім серйозних проблем бажаного результату не буде. Сьогодні в Україні і так багато структур, які мають право на негласні оперативні та технічні методи боротьби із злочинністю. В радянські часи їх було значно менше. Сьогодні ми маємо розвинуту правову базу для цієї сфери діяльності. Україна є членом Інтерполу, ми маємо двосторонні міжнародні угоди про співпрацю в боротьбі з усіма видами злочинності не тільки з Росією, США та майже з усіма країнами Європи, а і з багатьма іншими країнами світу. І це не тільки СБУ, МВС, Генпрокуратура, а і митники, прикордонники, фінансисти, податківці та інші.

Сьогодні значна частина діяльності всіх трьох розвідувальних структур, які є в державі, також пов'язана з боротьбою із організованою міжнародною злочинністю, перш за все з тероризмом, наркобізнесом, відмиванням незаконно здобутих коштів та багатьма іншими. До того ж СБУ, МВС, Міноборони мають «спецнази», які сьогодні можуть забезпечувати найскладніші та наймасштабніші операції по боротьбі з організованою злочинністю. Забезпеченість кадрами, в смислі чисельності, і матеріально-технічними засобами не потребують розширення, а тільки оновлення.

Як відомо, донедавна був ще Координаційний комітет по боротьбі із організованою злочинністю. Є спеціальний парламентський комітет, є декілька парламентських слідчих комісій.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що проблема радикального посилення боротьби з найнебезпечнішими злочинами полягає не у відсутності якоїсь нової структури, — їх вдосталь і про їх чисельність страшно говорити, — а в чомусь іншому.

На мій погляд, перш ніж приймати рішення про створення НБР, потрібно вирішити два ключових питання. Перше — це повноваження нової структури і друге — це поле її діяльності. Виникають й інші проблеми, але вони не такі важливі для прийняття рішення.

Що значать проблеми поля і повноважень? А це означає, чи буде мати право нова структура вести оперативно-пошукову роботу скрізь, де це буде потрібно. Наприклад, у будь-якій структурі уряду, парламенту, президентських структурах, не кажучи уже про МВС, СБУ, податкову адміністрацію, митницю, обласні державні адміністрації. Чи буде мати право НБР на застосування методу глибокого прикриття для своїх оперативників і у всіх державних структурах, де це буде потрібно? Що за особа буде забезпечувати прокурорський нагляд за законністю діяльності цієї організації, виходячи із того, що посада Генерального прокурора в останні роки досить політизована і не забезпечує «довгоживучості» на цій посаді? Це буде спеціальний прокурор, який обирається парламентом на сім років, як голова Рахункової палати? Адже доступ він матиме до таких секретів... Чи це буде якась інша технологія?

Чи буде НБР займатися і слідством? Якщо так, то тоді виникає стара проблема доцільності слідства в Генеральній прокуратурі. Чи все-таки доведеться повернутися до неавтономної для керівників правоохоронців теми Єдиного слідчого комітету? «Тісна співпраця» оперативників і слідчих в рамках одного відомства під керівництвом одного начальника дає ефект при розкритті тільки відносно простих злочинів. Ця «співпраця» тріщить по всіх швах у судах при розгляді складних справ.

Чи буде НБР самостійно проводити оперативно-технічні заходи по контролю комунікацій, негласні обшуки та інші, передбачені Законом про ОРД спецоперації? Чи їх проводитиме СБУ по запитам НБР? Це дуже різні речі з точки зору конспірації та економіки цього питання.

Чи буде мати НБР право доступу до потрібних йому оперативних матеріалів інших правоохоронних органів і право забирати їх в разі доцільності у своє виробництво? Чи це робитиме хтось інший і даватиме вказівку про передачу таких матеріалів до НБР? Це дуже чутливе питання, яке при непродуманості в деталях може створити напругу і непродуктивну конкуренцію між всіма правоохоронними органами.

Чи матиме НБР свої обласні філії, чи тільки укрупнені центри в найскладніших регіонах, і як буде організована взаємодія з місцевими правоохоронними органами? Чи спочатку їх не буде взагалі? Чи будуть вони хоч як-небудь залежати від обласного начальства? Наприклад, в отриманні квартир. І взагалі, як буде організована вся інфраструктура забезпечення — автомобілі, квартири, санаторії, будівлі, інші матеріально-технічні засоби?..

Це далеко не всі питання, з якими треба визначитися, перш ніж розпочинати роботу по створенню НБР. Переважна більшість відповідей на ці питання знаходиться у площині того, що називається — політична воля вищого керівництва держави, тобто Президента України Віктора Ющенка, якому безпосередньо має бути підпорядкований цей орган. Зрозуміло, що Президент особисто не може займатися повсякденним керівництвом діяльністю цієї структури, тому має бути створений своєрідний посередник між ним і НБР для виконання цієї роботи. Тут також ряд непростих питань, викликаних не тільки конкуренцією.

Безумовно, гостро стоятиме проблема, щоб нова структура не стала «караючим мечем» революції. Тому треба заздалегідь визначитися, хто ще і як може бути допущений до контролю за діяльністю НБР. Це можуть бути голова парламенту і голова рахункової палати України, які один раз на місяць чи в інший термін разом із Президентом особисто заслуховуватимуть звіт керівника НБР про діяльність цієї структури. Більше ніхто не може вимагати звіту від керівництва НБР. В окремих випадках, які має визначати Президент, робота НБР на найважливіших напрямках може розглядатися на закритому засіданні РНБО України.

В цьому контексті дуже важливо визначитись із періодом первинного накопичення капіталу і проблемою так званого «першого мільйона». НБР буде займатися ними чи ні? Чи їм буде надана своєрідна амністія? Багатьом відомо, в яких умовах починав формуватися тепер уже великий український бізнес, і якщо до нього тодішнього застосувати сьогodнішню правову базу, а тим більше пристрасті політичної боротьби, то тоді це може вилитися у вахканалію помсти. Це дуже непроста проблема, але її можна і потрібно вирішити. Особливо це важливо з огляду на проходження у Верховній Раді відповідного законопроекту по створенню НБР. Чимало нинішніх і колишніх парламентарів мають вищеназвані проблеми.

Потрібно добре подумати також над назвою того, що тепер поки що умовно називається НБР. Ця структура не буде схожа на ФБР США, та це і непотрібно. До того ж, в англійській мові слово «бюро» дуже відрізняється від українського аналога. «Подражательство» тут ефективності діяльності не додасть, та й злочинців така назва не злякає. Назва має виникнути після того, як буде визначено, що ми хочемо створити, з урахуванням тих проблем, про які сказано вище.

При вирішенні питання про створення цієї структури слід враховувати, що в ній працюватимуть професіонали високого класу. Як комплектувати нову структуру — це окрема і дуже непроста проблема. Але чим вищого класу професіонал, тим болочіше він сприйматиме команди керівництва типу «громадянина X не зачіпати, матеріали на такого-то знищити, справу по групі таких-то закрити тощо». У процесі оперативно-пошукової роботи він буде знати про багатьох осіб набагато більше, ніж потрібно безпосередньо для розслідування конкретної справи. Досить часто це будуть дуже непрості особистості — на високих державних посадах чи в парламенті, чи родичі... І їх грішки чи великі гріхи, які обраховуються сумами, що

перевищують його зарплатню в сотні тисяч, а то й в мільйони разів, роз'їдатимуть його стійкість і професійну принциповість. А далі...

Треба зразу ж усвідомити, що така структура стане найпершим об'єктом для корупційних посягань не просто злочинного світу, а «білокомірцевого» злочинного світу, який ніяких грошей не пожаліє, щоб тільки мати своїх людей в самому НБР. Тобто одразу ж треба визначитись, як забезпечити власну безпеку новоствореної структури, щоб з одного боку вона була ефективною, а з другого — не дійти до професійного маразму. Тут є хороший світовий досвід.

Дуже важливий аспект — це система заохочення особового складу майбутньої структури. Чи будуть військові звання і відповідні доплати за них? У зв'язку з цим які будуть адекватні доплати цивільним працівникам? Чи військових звань не буде взагалі? Як тоді бути з тими, у кого вони вже є?

Безумовно, названі та ще багато інших проблем можна вирішити. Це означає, що потрібно провести докорінну реформу всієї правоохоронної системи держави. Але найголовніше — треба визначитись: нова влада дійсно хоче радикально посилити боротьбу зі злочинністю і заради цього готова сама стати прозорою для нової структури на всіх рівнях, чи це буде чергова кампанія з політичним забарвленням, а отже, і з надзвичайно небезпечними наслідками.

Марчук: Конфлікт з Росією через Тузлу – урок для України

27 листопада 2003 року

Міністр оборони України Євген Марчук заявляє, що ситуація, яка виникла внаслідок будівництва Росією дамби в Керченській протоці в напрямку української території, засвідчила «непередбачуваність російської політики щодо сусіда», передає Інтерфакс-Україна.

«Я гадаю, що це набагато важливіше, ніж сам факт будівництва дамби. Такого повороту подій не передбачали ані європейські, ані українські прогнозуристи й політологи», – наголосив Євген Марчук в інтерв'ю газеті «День», опублікованому в четвер, 27 листопада.

На думку міністра оборони, наскільки швидше або повільніше підуть переговори з урегулювання цієї проблеми, «буде залежати від того, наскільки Росія буде гнучкою в цьому питанні».

З українського боку, зазначив Марчук, не лише президент Леонід Кучма «однозначно сказав, де кордон, але навіть опоненти підтримали його в цьому».

«Можливо, Росія запропонує якийсь компроміс», – додав він.

«Проте, може, це на краще, що виникла тузлинська історія: ми швидше привчимося до того, що Росія, хоча й стратегічний партнер, але вона ще й серйозний конкурент. Така логіка сучасного світу, і в ній немає місця ілюзіям», – наголосив Євген Марчук.

Як повідомив Кореспондент.net, наприкінці вересня Росія в односторонньому порядку, не сповістивши Україну, розпочала будівництво дамби від російського Таманського півострова до українського острова Коса Тузла в Керченській протоці, пояснюючи свої дії потребою відновлення екобалансу в Краснодарському краї.

Україна кваліфікує дії Росії як недружній акт і побоюється можливого порушення своєї територіальної цілісності. Росія заявила про спірність статусу Тузли, проте не змогла надати документи, які б підтвердили приналежність острова до російської території.

Україна розмістила на Тузлі свій прикордонний пост і розпочала у жовтні облаштування прикордонної застави. У листопаді Держприкордонслужба встановила на острові

стаціонарний пункт технічного спостереження для контролю за державним кордоном, оснащений радарною й прожекторною станціями.

Будівництво дамби було призупинено 23 жовтня за 102 метри від держкордону України за домовленістю президентів двох країн.

Багато хто з експертів, політиків і оглядачів схильні вважати будівництво Росією дамби в Керченській протоці способом тиску на українську сторону в переговорах про розділ Азово-Керченської акваторії.

Віталій КНЯЖАНСЬКИЙ, фото Костянтина ГРИШИНА, «День» №56-57, 30.03.2012